

KASTAMONULU BİR MUTASAVVIF, ÂLİM VE SİYASETÇİ: AHMED MÂHİR EFENDİ

A Sufi, Scholar and Politician from Kastamonu: Ahmed Mâhîr Efendi

Lamia LEVENT ABUL

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı
Ankara, Türkiye.

*Dr., Presidency of Religious Affairs
Ankara, Turkey.*

lamiaabul@gmail.com, Orcid.org/0000-0001-8070-7089.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Ekim / October 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 13 Aralık / December 2022

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2022

Cilt / Volume: 22 Sayfa/Pages: 349-376

Atıf / Citation: Levent Abul, Lamia. "Kastamonulu Bir Mutasavvif, Âlim ve Siyasetçi: Ahmed Mâhîr Efendi [A Sufi, Scholar and Politician from Kastamonu: Ahmed Mâhîr Efendi]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 22 (Aralık / December 2022): 349-376.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1189465>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Lamia LEVENT ABUL**).

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz*

Ahmed Mâhir Efendi, Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişmiş, âlim, mutasavvıf, siyasetçi ve şair kimliği ile temayüz etmiş bir devlet ve ilim adamıdır. Ahmed Mâhir Efendi, Nakşibendiliğin Hâlidîyye kolunun, Kastamonu'daki Şeyh Ahmed Siyahî ve oğlu Seyyid Ahmed Hicabî Efendi'den sonraki temsilcisi olarak görülmektedir. Osmanlı'nın çöküşe geçtiği son dönemlerine ve yeni kurulan Cumhuriyet'in ilk yıllarına şahitlik etmiş, Meclis-i Mebûsân da, Büyük Millet Meclisi birinci ve ikinci devresinde milletvekilliği yapmıştır. Ahmed Mâhir Efendi, ilmî ve siyasî kişiliğinin yanı sıra önemli tasavvuf klasikleri arasında yer alan İbn Atâullah İskenderî'nin *Hikem* isimli eserinin Türkçedeki en kapsamlı şerhini yazmıştır. Bu açıdan son dönem Osmanlı âlimi ve devlet adamı olarak Ahmed Mâhir Efendi'nin ilmî ve tasavvufî görüşleri önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ahmed Mâhir Efendi, Mutasavvıf, Kastamonu, Hikem-i Atâiyye.

Abstract

Ahmed Mâhir Efendi is a statesman and scientist who grew up in the last period of the Ottoman Empire and became distinguished as a scholar, Sufi, politician and poet. He is seen as the representative of the Khâlidîyya branch of the Naqshbandi order after Sheikh Ahmed Siyahî and his son Seyyid Ahmed Hicabi Efendi in Kastamonu. He witnessed the last periods of the collapse of the Ottoman Empire and the first years of the newly established republic. He served as a deputy in the Grand National Assembly in the first and second periods of the Grand National Assembly. In addition to his scientific and political personality, Ahmed Mâhir Efendi wrote the most comprehensive commentary in Turkish of Ibn Atâullah İskenderî's *Hikam*, which is one of the important Sufi classics. In this respect, the scientific and mystical views of Ahmed Mâhir Efendi, a late Ottoman scholar and statesman, are important. This study aims to reveal Ahmed Mâhir Efendi's life, works and mystical views.

Keywords: Sufism, Ahmed Mâhir Efendi, Sufi, Kastamonu, Hikam Atâiyyâ.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile yeni devletin kuruluşunun ilk yıllarında yaşamış olan Ahmed Mâhir Efendi, gerek ilmî gerekse tasavvufî kişiliği ile temayüz etmiş bir şahsiyettir. Osmanlı Devleti'nin çözüluşe geçtiği yıllarını, çöküşü önlemek için yapılan ıslahat hareketlerini, Balkan ve Birinci Dünya Harplerini görmüş ve bu çalkantılar içerisinde çok mühim devlet vazifelerinde bulunmuştur. Bu itibarla ge-

* Bu çalışma Prof. Dr. Mustafa Aşkar danışmanlığında 24.04.2012 tarihinde tamamlanmış olan "Ahmed Mâhir Efendi: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

çiş döneminde yaşamış olan Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatı ve görüşleri önem taşımaktadır.

Ahmed Mâhir Efendi, Osmanlı Devleti'nin büyük vilayetlerinden olan Kastamonu'da 1861 yılında doğmuş, eğitimine burada başlamış, eğitimi esnasında imam-hatiplik yapmış ve eğitimini tamamladıktan sonra ilmî çalışmalarına devam etmiş, müderrisliğin yanı sıra Kastamonu ve çevresinde irşat hizmetlerinde bulunmuştur. İlmî faaliyetleri devam ederken devlet hizmetinde görev alması Kastamonu Valisi Sırrı Paşa (öl. 1895) vesilesiyle olmuştur. Kastamonu'daki ilk memuriyetine yine Sırrı Paşa'nın teşkil ettiği Encümen-i Maarif'te başlamıştır. Daha sonra sırasıyla İstinaf Mahkemesi Azalığı, Meclis-i İdare-i Vilayet Azalığı, zaman zaman da mahkemenin ceza dairesi reisliklerini de deruhte etmiştir. Mekteb-i Sanayi'nin inşa işlerinin yanı sıra Cedidî aşiretinin çevreye yaptığı baskı ve zulmü araştırmak için kurulan komisyona Adliye Nezaretini temsilen katılmıştır.

Kastamonu'da ifa ettiği hizmetlerden sonra İstanbul'a geçmiştir. Ahmed Mâhir Efendi bu çalkantılı siyasî ortamda geldiği İstanbul'da bir devlet adamı olarak önemli vazifelerde bulunmuştur. Dersaadet Bidayet Mahkemesi Azalığı, Beyoğlu Bidayet Mahkemesi İkinci Hukuk Dairesi Reisliği, Dersaadet Bidayet Mahkemesi Riyaset-i Ülâsı İstanbul'da ifa ettiği görevleri arasındadır. Dârülfünûn-i Osmânî'nin Ulûm-i Şer'iyye Şubesinde tefsir dersleri vermiş ve Medresetü'l-Vâizîn'de tefsir ve kelam muallimliği yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber 1908 senesinde Kastamonu mebusu olarak seçilmiştir. Devlet memuriyetinde başarılı hizmetlerde bulunan Ahmed Mâhir Efendi'nin mebus seçilmesi ile siyasi hayatı da başlamıştır. O, İttihat ve Terakki adayı olarak seçildiği Meclis-i Mebusan'da toplam 7 yıl görev yaptıktan sonra Şûrâ-yı Evkâf riyasetine tayin edilmesi üzerine mebusluktan istifa etmiştir. Daha sonra Mahkeme-i Temyiz azalığında bulunmuş ve 1922 yılında bu görevinde iken emekliye ayrılmıştır. Emekli olduktan bir yıl sonra 19 Temmuz 1923'te Kastamonu mebusu seçilmiş ve vefat edinceye kadar bu vazifesine devam etmiştir.

Ahmed Mâhir Efendi, devlet hizmetindeki görevlerinin yanı sıra ilmî

faaliyetlerini de devam ettirmiştir. Tasavvufî ve dinî konularda eserler kaleme almış, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye* birinci kısım olmak üzere, *el-Fâtiha fi-Tefsîri'l-Fâtiha*, *Huibe Mecmuası* isimli eserleri basılmıştır. *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*'nin ikinci kısmı ve *Hâtırat*'i¹ basılmamıştır. Yazmaya başladığı *Türkçe Mufassal* tefsirini ise bitirememiştir. Bu eserlerinin yanı sıra bir kısmı dergi ve gazetelerde yayımlanan ancak çoğu basılmayan şiirleri, mektupları ve bizim ulaşamadığımız ancak müsvedde hâlinde kalan başka eserleri de bulunmaktadır.

Ahmed Mâhir Efendi'nin eserleri arasında en önemlisi İbn Atâullah İskenderî'nin *Hikem* isimli eserine yazdığı şerhtir. O, ilmini ve edebî birikimini kullanarak bu büyük eseri şerh etmiştir. Ahmed Mâhir Efendi'nin kaleminden edebî bir üslup ile Türkçeye kazandırılan şerhin basımı padişah II. Abdülhamid Han'ın isteği ile yapılmıştır.

Tasavvufî konularda derin ve özlü hikmetlerin yer aldığı *Hikem*'in şöhreti İslâm coğrafyasının sınırlarını aşmış, pek çok dile çevrilmiştir. Eser, Paul Nwyia tarafından “Nil kıyılarında oluşan en son sufi harikası” şeklinde nitelendirilmiştir.

1. Hayatı

1.1 Ailesi ve Doğumu

Mutasavvıf, âlim, siyasetçi ve şâir özelliklerini kendisinde cemetmiş olan Ahmed Mâhir Efendi, son dönem Osmanlı mütefekkirlerindedir.² O, Ballıkliefendizâde lakabıyla tanınan ailenin bir mensubu olarak

¹ Ahmed Mâhir Efendi'nin kendi el yazısı ile yazdığı *Hâtırat*'ının fotokopi edilmiş bir nüshası Latinize edilerek basıldı. Bk. Lamia Levent Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları Ahmed Mâhir Efendi Hâtıratı* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020).

² Biyografisi için bk. TBMM Arşivi Dosya No: 550; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/98; a.mlf. “Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile Elyazısı Hâtıratı Üzerine Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu* (Ekim, 1988) (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989), 71-82; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Devir Türk Şairleri* (İstanbul: MEB Basımevi, 1969); Ali Birinci, “Ahmet Mâhir Efendi”, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, ed. Lütfü Seymen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 271-285; Tahsin Önemli, *El-Muhkem Fi Şerhi'l-Hikem Kitabında Geçen Dinî, Tasavvufî, Harsî İstılah Tâbirler Konusunda Bir Lügat Denemesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989); Lamia Levent Abul, *Ahmed Mâhir Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Sage Yayınları, 2018); Lamia Levent, “Ahmed Mâhir Efendi'nin Ubudiyet-İbadet Konusuna Metafizik Yaklaşımları”, *Diyanet İlmî Dergi* 48/2 (Nisan 2012), 125-134.

1861³ yılında Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Ahmed Mâhir Efendi kitabında künyesini “el- Fakir es-Seyyid bin es-Seyyid Hafız Mehmet Sait bin es-Seyyid Hafız Mehmed Nureddin el-Kastamonî el-Arif Ballıkliefendizâde” şeklinde yazmıştır.⁴

Ahmed Mâhir Efendi, Atatürk'ün şapka inkılâbını tanıtmak için çıktığı Kastamonu gezisinde⁵ yanında bulunmuş ve bu seyahatin sona ermesinin ardından 4 Eylül 1925 tarihinde⁶ Kastamonu'da Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Önce Daru'l-Kurra Medresesi'nin yanındaki cami haziresine defnolunmuş ve imar çalışmaları nedeniyle mezarı 1961 yılında Kastamonu merkeze yaklaşık 10 km uzaklıkta bulunan Kozkırın Köyü'ndeki kabristana taşınmıştır.⁷

1.2. İlmî Hayatı:

Ahmed Mâhir Efendi, tüm tahsil hayatını ve gençlik dönemini Kastamonu'da geçirmiştir. Önce Sıbyan mektebinde okumuş, 1872 yılında Rüşdiye'den mezun olmuş ve akabinde Merdiye Medresesi'nde tahsiline devam etmiştir. Kastamonu'nun önde gelen hocalarından dersler almıştır. Bu hocalarından biri Nakşibendî Tarîkatı'nın Hâlidîyye kolunu Kastamonu'da kuran ve önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Seyyid Ahmed Hicabî (öl. 1889) Efendi'dir. Ayrıca Şeyhü'l-Hafız Efendi'nin (öl. ?) yanında tahsiline devam ederek kıraat icazetnâmesi almıştır. Arapça ve Farsça dillerine, eser verecek derecede vâkıf idi.⁸

Ahmed Mâhir Efendi, İstanbul'da da hem devlet hizmetinde bu-

³ Doğum tarihi olarak Abdülkerim Abdulkadiroğlu 1860 tarihini verirken; Ahmed Mâhir Efendi üzerine biyografi yazan Ali Birinci ise 1861 tarihini vermektedir.

⁴ Birinci, “Ahmet Mâhir Efendi”, 271.

⁵ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975), 215-220.

⁶ Vefat tarihi olarak Abdülkerim Abdulkadiroğlu *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı ansiklopedi maddesinde 1922 tarihini vermekte, Ali Birinci ise 1925 tarihini vermektedir. 1923 Ağustos'unda II. Meclise girdiğini ve Atatürk'ün Kastamonu gezisine katıldığını göz önüne alırsak 1925 tarihinin daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

⁷ Ahmed Mâhir Efendi'nin mezarı, daha sonradan Binkaya soyadını alan damadı Karahüseyinzâde ailesine ait kabristanda yer almaktadır. Üzerinde türbe benzeri bir yapı bulunmayan mezar, etrafı çevrilmiş, ağaçlar arasındadır ve baş kitabesinde şunlar yazılıdır: “Burada Kastamonu Mebusu Muhterem Ballıklı Efendizâde Hazretleri yatar. Ruhuna Fâtiha.”

⁸ Birinci, “Ahmet Mâhir Efendi”, 272.

lunmuş hem de müderrisliğe devam etmiştir. Ayrıca bu süre zarfında kıymetli eserler kaleme almıştır. Özellikle tefsir, hadis ve kelim konularında derin bilgi sahibidir. İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında Manastırlı İbrahim Hakkı (öl. 1912) merhumdan münhal kalan tefsir dersine, 22 Mart 1913 tarihinden itibaren Dârülfünûn-i Osmânî'nin Ulûm-i Şer'iyye Şubesinde derslere girmeye başlamıştır.⁹ 24 Ekim 1914 tarihinde bu şubenin birinci sınıfı, 26 Ekim 1915 tarihinde ise şubenin kendisi lağvedilmiş ve buradaki muallimliği sona ermiştir.¹⁰

Ahmed Mâhir Efendi, Medresetü'l-Vâizîn'de birinci sınıflara ilm-i kelim dersi vermiş; ikinci sınıflara ise Bâbîâli baskınından yani 23 Ocak 1913 tarihinden sonra Mısır'a giden Mustafa Sabri Efendi'nin (öl. 1954) yerine tefsir muallimliği vazifesine 11 Ekim 1913 tarihinde başlamıştır. Bu muallimliği Mustafa Sabri Efendi'nin meşihatine kadar devam etmiştir.¹¹

Ahmed Mâhir Efendi'nin Dârülfünûn-i Osmânî ve Medresetü'l-Vâizîn'deki müderrisliği esnasında tefsir dersi için yazdığı notları bir araya getirilerek *el-Fâtiha fî Tefsîri'l-Fâtiha*¹² adıyla basılmıştır. Bu alandaki diğer bir eseri ise çeşitli gazetelere yazdığı makalelerin derlemesinden oluşan *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*¹³ isimli eseridir. Farklı İslâmî meseleleri Kur'an ayetleri çerçevesinde açıkladığı bu kitap, onun İslâm ilimlerindeki derin bilgisini ortaya koyan bir eserdir.

O, Kur'an ilimlerine olan bu ilgisi hasebiyle tefsir yazma girişiminde bulunmuş ancak başladığı bu Türkçe mufassal tefsirini bitirmek nasip olmamıştır. İhsan Ozanoğlu'nun ifadesiyle Ahmed Mâhir Efendi, *Bos-*

⁹ Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı", 71.

¹⁰ Birinci, "Ahmet Mâhir Efendi", 276.

¹¹ Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı", 77; Birinci, "Ahmet Mâhir Efendi", 276.

¹² Ahmed Mâhir Efendi, *el-Fâtiha fî Tefsîri'l-Fâtiha* (İstanbul: Hukuk Matbaası, 1331); Tahir Galip Serhatlı tarafından hazırlanan *Ahmed Mâhir Efendi'nin Fâtiha Suresi Tefsiri*, 2011 yılında sadeleştirilerek yeni harflerle Kardelen Yayınları tarafından yayınlandı. Bk. Seyyid Ahmed Mâhir Balıklızade, *Fâtiha Suresinin Özellikleri*, haz. Tahir Galip Serhatlı (İstanbul: Kardelen Yayınları 2011).

¹³ Ahmed Mâhir, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 1. Cilt (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1328).

tan tercümesinin yanı sıra bir Kur'an tefsiri de kaleme almış ve Kur'an'ı yirmi birinci cüze kadar tefsir etmiştir.¹⁴

el-Muhkem fî şerhi'l-Hikem adlı eseri, İbn Atâullah İskenderî'nin *Hikem-i Atâiyye* adlı eserinin şerhidir. Bu eser, tasavvuf açısından Ahmed Mâhir Efendi'nin en önemli çalışmalarından biridir. Ahmed Mâhir Efendi, hikmetleri açıklarken Kur'an ayetleri ve hadislere yer verdiği gibi mutasavvıfların görüşlerine de atıfta bulunarak hikmetleri genişçe izah etmiştir. *Hikem* şerhi onun tasavvuf alanındaki yetkinliğini ortaya koyduğu gibi İslâmî ilimlere olan vukufiyetini de göstermektedir.

Kastamonu'da bulunduğu yıllarda Ahmed Mâhir Efendi, pek çok vazifeyi bir arada deruhte etmiştir. Daru'l-Kurra Medresesi müderrisliğinin yanı sıra, Nasrullah Camii İmam-Hatipliği ve İsmail Bey Camii vaizliği görevlerini de ifa etmiştir.¹⁵ Ahmed Mâhir Efendi tesirli ve kuvvetli bir hitabete sahipti. Muallim M. Cevdet (öl. 1935) kendisini dinleme imkânı bulmuş biri olarak onun hitabetine hayranlığını şöyle ifade etmektedir: "Kastamonu'da öyle sehhar bir halk vaizine rast geldim ki, lisanındaki icaz, Manastırlı İsmail Hakkı Efendi ile Nasuhizâde Asım Efendi'yi gölgede bırakır."¹⁶ Yine İhsan Ozanoğlu'nun kendisi hakkında şu satırları oldukça dikkat çekicidir: "... Bilhassa cami tedrisatında bütün ulemaya engin bir derya olduğunu isbat etmiş ve hitabetindeki sihir ve nüfuz rakiplerini bile hayret ve teslimiyete mecbur etmiştir."¹⁷

Ahmed Mâhir Efendi Kastamonu'da oluşturduğu ilim meclislerinde tasavvuf klasiklerini Arapça ve Farsça asıllarından okutturmuştur. Tasavvuf metafiziği alanında önemli eserlerden olan *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-hikem*'den derslerin yanı sıra Farsça *Mesnevî'den* dersler vermesi onun ilmî seviyesini ve Arapça ve Farsça dillerine olan vukufiyetini göstermektedir. Büyük Millet Meclisi arşivinde bulu-

¹⁴ İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü* (İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1952), 67. İhsan Ozanoğlu'nun kitabında bahsettiği bu tefsirin nerede olduğu konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bir sahaf aracılığıyla bize ulaşan el yazısıyla yazdığı hatıraları, şiir ve mektupları arasında da bulunmuyordu.

¹⁵ Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Valileri* (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1973), 82.

¹⁶ Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1937), 6-7.

¹⁷ Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, 67.

nan biyografisinde yer alan şu ifadeler bu görüşümüzü teyit etmektedir: “Arabî ve Fârisî ve Türkçe tekellüm ve kitâbet eylediği tercüme-i hâlinde mesturdur.”¹⁸

1.3. Siyasî Hayatı

İlmî ve edebî şahsiyetiyle temayüz eden Ahmed Mâhir Efendi, dönemdeki pek çok mütefekkir gibi ülkenin siyasî hayatıyla da yakından ilgilenmiştir. Ahmed Mâhir Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî olarak çalkantılı ve sıkıntılı bir döneminde yaşasa da ülkenin içinden geçtiği şartlara ve olaylara bigâne kalmamıştır. 19. yüzyıl Osmanlı'nın çözüldüğü ve çöküşe geçtiği yıllardır. Bu dönemde bir taraftan ıslahat çalışmalarıyla Batı'nın ulaştığı gelişmişlik seviyesi yakalanmak isteniyor, diğer taraftan da içte ve dışta devam eden savaş ve çatışmalarla mücadele ediliyordu. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise, Meşrutiyetle parlamenter sisteme geçiş sancıları ve ardı arkasına gelen bağımsızlık hareketleri ve işgaller baş göstermiştir. Sonrasında Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve Cumhuriyetin ilanıyla yeni dönem başlamıştır.

Bir ülkenin tarihinin dönüm noktası sayılacak bir zamanda ve tüm bu sıcak gelişmelerin merkezinde yaşayan Ahmed Mâhir Efendi, bir âlim ve münevver bir devlet adamı olarak üzerine düşen vazifeleri yerine getirmiştir. Nitekim resmî sicil belgesinde pek çok kere kendisinden sitayişle bahsedilmektedir ki, bu ibarelerden bazıları şunlardır: “Mücerreb olan sadakat ve ehliyet ve kifayet ve hüsn-i sireti...”; “...reis-i nüma ileyh reviyet ve iktidar ve fazl-ı kemali ile bi-hakkın temeyyüz ve tenvir etmiş mukdim ve müstakim rüesâ-yı adliyeden olduğundan...”¹⁹ Vazifelerinde gösterdiği liyakat ve bağlılıktan dolayı pek çok kez çeşitli payelerle mükâfatlandırılmıştır.²⁰

Ahmed Mâhir Efendi'nin memuriyet hayatındaki başarılı hizmetleri onu siyasî alana taşımıştır. Meşrutiyetin ilanı ile II. Meşrutiyet Meclisi-i Mebûsânı'na Kastamonu mebusu olarak girmiştir.²¹ Kendisi her ne

¹⁸ TBMM Arşivi, Dosya No: 550.

¹⁹ Birinci, “Ahmet Mâhir Efendi”, 281.

²⁰ Birinci, “Ahmet Mâhir Efendi”, 275.

²¹ Birinci, “Ahmet Mâhir Efendi”, 274.

kadar tasavvufî ve ilmî yönü ile tanınsa da siyasetle her zaman ilgili olmuştur. Ahmed Mâhir Efendiyle beraber Yusuf Kemal, (öl. 1969) İsmail Mâhir (öl. 1916) ve Şemsioğlu Şükrü, (öl. ?) İttihat ve Terakki tarafından aday gösterilmiş ve mebus olarak seçilmişlerdir. Kastamonu mebusu olarak seçilen Ahmed Mâhir Efendi'nin vefatına kadar sürecek olan siyasî hayatı da böylece başlamıştır.

Ahmed Mâhir Efendi'nin Meclis-i Mebûsân'da başlayıp Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde devam eden mebusluk döneminin tarihî seyri şu şekildedir: 17 Aralık 1908- 18 Ocak 1912 ve 18 Nisan- 5 Ağustos 1912 devrelerinde Meclis-i Mebûsân'da bulunan Ahmed Mâhir Efendi, 13 Mayıs 1914 tarihinde toplanan üçüncü Meclis-i Mebûsân'a da yine Kastamonu mebusu olarak girmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk meclisinde yer almayan Ahmed Mâhir Efendi 19 Temmuz 1923'te ikinci meclise Kastamonu mebusu olarak seçilmiş ve 4 Eylül 1925'teki vefatına kadar bu vekilliği devam etmiştir.

Ahmed Mâhir Efendi'nin kaleme aldığı hatıralarından onun siyasî görüşlerini ve ülkenin siyasî atmosferini okumak mümkündür. Payitahtla yakın ilişkiler içinde olan Ahmed Mâhir Efendi, padişahın dinî olduğu kadar siyasî konularda da istişare ettiği meclislerde bulunmuştur. *Hâtırat*'ındaki şu ifadelerden padişahın teşkil ettiği meşveret meclisinde yer aldığını²² ve padişaha yakın durduğunu anlıyoruz:

Bugün sabah yemeğinde bulunarak dâhil-i huzûr olmaklığımı Seccâdecibaşı Emin Bey tebliğ etmekle mâbeyn-i hümayûna azîmet ettim. İki saat kadar huzurda kaldım. İngiliz ve Fransızların Çanakkale Boğazı'nı zorlatmak ihtimaline mebnî bazı emânât-ı mukaddesenin Konya'ya naklolunması hakkında vükelânın tedbîr-i ihtiyâtisinden pek ziyâde müteessir olmuş olduklarını anladım. O bâbda maddî ve manevî tebşirât ma'rûzatta bulunduğumdan dolayı pek ziyade münşerih oldular. Gayet kıymetdâr altın kamçılı Horoz'un keşidesi boğa bir tesbih de ihsan buyurarak beni araba ile hâne-i fakîrhâneme gönderdiler. 17 Teşrîn-i sâni 1330.²³

31 Mart Vakası'ndan sonra toplanan Meclis-i Mebûsân'da muvak-

²² Ahmed Mâhir Efendi, *Hâtırat*, 16b.

²³ Ahmed Mâhir Efendi, *Hâtırat*, 25b.

katens reis vekilliğine seçilmiştir. Ahmed Mâhir Efendi, mebuslar içerisinde bulunan en yaşlı üye sıfatıyla reislik makamına geçerek meclisi açmıştır.²⁴ Bu devrede Arap isyanı vesilesiyle Konya, Adana, Halep ve Şam yoluyla Medine'ye gitmiştir.²⁵

Ahmed Mâhir Efendi, 20 Nisan 1914 tarihinde Şûrâ-yı Evkâf riyasetine tayin edilince mebusluktan istifa etmiştir. Bu istifasıyla birlikte Meclis-i Mebûsân'daki mebusluğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki II. dönem mebusluğuna seçilinceye son bulmuştur. Bu süre zarfında Ahmed Mâhir Efendi, Şûrâ-yı Evkâf riyasetinden sonra Mahkeme-i Temyiz azalığı görevinde bulunmuştur. 18 Temmuz 1922 tarihli kararname ile altmış yaşını ikmal ettiğinden dolayı tekaüde (emekliye) sevk edilmiş ve kendisine iki bin altmış beş kuruş maaş bağlanmıştır.²⁶

Ahmed Mâhir Efendi'nin emeklilik hayatı çok uzun sürmemiştir. Emekli olmasının üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra, 19 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimle dördüncü ve son defa olarak Kastamonu mebusu seçilmiştir. 11 Ağustos'ta Meclise girmiş ve bu son mebusluk görevi, 4 Eylül 1925 tarihinde dâr-ı bekâya irtihal edinceye kadar, iki sene iki ay sürmüştür.

Ahmed Mâhir Efendi'nin İttihat ve Terakki'ye yakın duran bir siyasî anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Nitekim *Hâtırat*'ında kendisinin Temyiz Mahkemesi reisliğine getirilmesine sebep olarak İttihat ve Terakki Fırkası'na yakınlığını göstermektedir.²⁷ İttihatçıların yakalanıp sürgüne gönderildiği dönemde Ahmed Mâhir Efendi, kendisinin de tevkif edildiğini ancak Divan-ı Harp Reisi Arif Paşa'nın buna mâni olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Âhiren Necmeddîn tahliye olmuş ise de tekrar birçok serâmedân-ı ittihadın tevkif olundukları anlaşılmıştır. 22 Teşrîn-i sanî 1328."²⁸ "İttihad ve İtilaf fırkasını birleştirerek aradan nifakı kaldırmak için tavassut-ı hayırhânem beni de İttihad'ın serâmedânından addettirerek diğerleri gibi taht-ı tevkife

²⁴ M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu* (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1968), 100.

²⁵ Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi", 76.

²⁶ TBMM Arşivi, Dosya No: 550.

²⁷ Ahmed Mâhir Efendi, *Hâtırat*, 15a.

²⁸ Ahmed Mâhir Efendi, *Hâtırat*, 14a.

alınmaklığım tasavvur olunmuş ise de Divân-ı Harb Reisi Paşa'nın hüsn-i teveccühü ve tasavvır-ı mezkûrun icrâsına mâni olduğunu âhiren anladım. 8 Kânûn-i evvel 1328.²⁹

Ahmed Mâhir Efendi'nin içinde bulunduğu siyasî ortamda tasavvuf erbabının II. Abdülhamid'e yakın, İttihat ve Terakki Fırkası'na uzak olduğu şeklinde bir kanaat oluşmuş olabilir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İslâmcıların ve tarikat erbabının yayın organlarında tamamen farklı bir durum söz konusudur. Nakşî tarikatına mensup bulunan Ahmed Mâhir Efendi'nin Meclis-i Mebûsân'da yaptığı konuşma bu hususu teyit eder mahiyettedir: “Devr-i Hamidî'de yalnız tarikat-ı aliyeye sâlik olan Müslümanın, Hâlidîyye'ye mensup olan dervişanın adedi her yerde tadad olundu. Yedi milyon Müslüman olduğu tezahür etti. (...) O zaman güya hurûc ale's-sultan maksadıyla toplanıyorlar şüphesi altında bulunuyorlardı. Bunlar günbegün çoğalıyorlar, bunların tefriki lazımdır, dağıtılması icab eder diye jurnal verilmiş, o suretle tetkikat icra kılınmış.”³⁰ Ahmed Mâhir Efendi'nin konuşmasında sözünü ettiği tetkikat neticesinde aralarında Nakşî şeyhlerinin de bulunduğu tarikat erbabı sürgüne gönderilmiştir. Bunlardan biri de Kelamî Dergâhı postnişini Erbilli Şeyh Esad Efendidir (öl. 1931) ki o, Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönebilmiştir. Tarikat erbabına yönelik bu uygulamalar onları muhalefete itmiş ve İttihatçılara da yakınlaştırmıştır.³¹

Ahmed Mâhir Efendi, ilmî ve siyasetçi kimliklerini mezcederek bunu siyasete de yansıtmıştır. İlmî ve tasavvufî şahsiyetini göz önüne alırsak o, mebusluğu da tıpkı bir devlet görevi olarak algılamış ve üstlendiği vazifeleri yerine getirmeye gayret etmiştir. Mecliste bir mütefekkir olarak fikirlerini cesurca ifade etmiştir. Özellikle tasavvuf ve tarikatlar aleyhine yapılan konuşmalara karşı cevaplar vermekten imtina etmemiştir. Mecliste cereyan eden bir tartışmada, tekke ve zaviyelere yapılan yardımların sufileri tembelleğe ittiğini söyleyen Ahmet Paşa'ya verdiği cevap onun siyasî sahadaki mücadeleci yapısını ortaya koymak-

²⁹ Ahmed Mâhir Efendi, *Hâtırat*, 14a.

³⁰ İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 74-75.

³¹ Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, 76.

tadır: “Ahmet Paşa Hazretleri! İslâmiyet iki esas üzerine istinat etmiştir; dinle. Onun biri tarikattır. O kubbeler de işte o tarikat ashabının mahalleleridir...”³²

Ayrıca Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla başlayan yeni süreçte II. dönem mebusları arasında bulunduğundan Meclis’te inkılâplardan yana olan ulema arasında olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim şapka inkılâbını tanıtmak üzere çıktığı Kastamonu seyahatinde Mustafa Kemal Atatürk’e eşlik etmiştir. Dolayısıyla onun yeni kurulan ve oluşturulan devletin yapısı konusunda muhalif olmaktan ziyade taraftar olduğunu söylemek mümkündür.

1.4. Tasavvuf Anlayışı

Ahmed Mâhir Efendi, Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye koluna mensuptur. Kastamonu’da, Nakşibendiliğin Hâlidîyye kolunun Kastamonu kurucularından Şeyh Ahmed Siyahî Efendi’nin (öl. 1874) rahle-i tedrisinde bulunmuştur. Siyah sarık taktığı için Siyahî olarak anılan Şeyh Ahmed Siyahî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin (öl. 1827) son halifelerindedir.³³ Şeyh Ahmed Siyahî vefatı üzerine oğlu Ahmed Hicabî Efendi’yi (öl. 1888) halife olarak bırakmıştır. Ahmed Mâhir Efendi Nakşibendiliğin Hâlidîyye kolunun, Şeyh Ahmed Siyahî ve oğlu Seyyid Ahmed Hicabî Efendi’den sonraki temsilcisi olarak görülmektedir. O hem şahsiyetiyle hem de ilmindeki derinliğiyle bu tarikatın temayüz eden önemli mensuplarından biridir.³⁴

O, Şeyh Ahmed Siyahî’nin açtığı medrese ve onun yanında inşa ettiği dergâhta hem şer’î ilimleri hem de tasavvufî seyr u sülûkünü tamamlamıştır. Özellikle tefsir ve hadis ilimlerinde haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Bu dergâha mensup devrin ileri gelenlerinden Sami Bekir Paşa, Safveti Paşa gibi zevat da bulunmaktadır.³⁵

İslâmî ilimlerin tahsili Nakşî-Hâlidî geleneğinde önemli bir önceliğe sahiptir. Fıkha çok önem vermesi ve ilmi ön planda tutması ile

³² <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c006/tbmm02006111.pdf>.

³³ Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik* (İstanbul: Kitabevi, 2000), 129.

³⁴ Birinci, “Ahmet Mâhir Efendi”, 279.

³⁵ Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik*, 216.

tarikâtına yeni bir anlayış getiren Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî, müridlerine Kur'an ile meşgul olmalarını, fıkıh ve hadis ilimleriyle diğer ilimlerden daha fazla ilgilenmelerini, irşad hizmetlerinin kitap ve sünnet esasları çerçevesinde yürütülmesine hassasiyet göstermelerini istemiştir.³⁶ Nitekim Ahmed Mâhir Efendi, tasavvufî eğitimin yanı sıra şer'î ilimlerin tahsiline de titizlikle devam etmiş ve icazetnâme almıştır. Şer'î ve tasavvufî ilimlerdeki vukufiyeti sebebiyle daha şeyhinin sağlığında irşad etme ve icazet verme ehliyetine sahip olmuştur.³⁷

Ahmed Mâhir Efendi'nin, *Hikem*'i şerh ederken büyük sufilerin görüşlerine yer vermesi tasavvufun klasik kaynaklarına dair bilgisinin göstergesidir. Diğer taraftan bu hikmetlerin şerhinde Kur'an ve sünnet temeline dayanan tasavvufî anlayışı da en güzel şekilde şerhine naksetmiştir. En tartışmalı meselelere dahi itidalle yaklaşması ve konuyu ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler bağlamında açıklamaya çalışmasını, içinden geldiği Nakşî-Hâlidî geleneğin tasavvuf anlayışını benimsemesinin göstergesi olarak okuyabiliriz.

Ahmed Mâhir Efendi, Nakşibendi tarikatının Hâlidîyye koluna mensup olmasına rağmen Şâzelî tarikatına ait bir eseri şerh etmiştir. Bu onun meşrep taassubu taşımadığının göstergesidir. Bu hususu Ahmed Mâhir Efendi'nin *Hikem* şerhinde de görmekteyiz. O, Şâzelî geleneğinden gelen bu eseri şerh ederken farklı tasavvufî görüşlerden ve şahsiyetlerden istifade etmiştir. Nitekim şerhinde Ebu'l- Hasan Şâzelî (öl. 1258) ve Ebû Abbas Mürsî'nin (öl. 1287) yanı sıra, sık sık Kuşeyrî, (öl. 1072) Ebû Tâlib Mekkî, (öl. 996) vb. mutasavvıfların görüşlerine de yer vermiştir. Mensubu bulunduğu Hâlidî tarikatının piri Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin (öl. 1827) beş tarikattan icazetli olup, müridlerine de bu yönde telkinlerde bulunduğu bilinmektedir.³⁸

Şeyhi Seyyid Ahmed Hicabî Efendi'nin ayaktaşı kitabesi için yazdığı şu satırlar onun şeyhine olan muhabbet ve bağlılığını ortaya koymaktadır:

³⁶ Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik*, 69.

³⁷ Fazıl Çifci, *Kastamonu Camileri* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 247.

³⁸ Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî müridlerine şöyle hitap etmiştir: "Meşrebinizi geniş tutun ve tarikat ihvanının sürçmelerini görmeyin." Bk. Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik*, 68.

*Hoca Seyyid ki amn Ahmed Hicâbî nâmudur
 Sâlikân-ı râh-ı Hakk'a oldu bunda kible-gâh
 Etmîş idi Hakk anı insân-ı kâmil bi'l-vücûh
 Himmet-i âsârıdır işte amn bu hânkâh
 Öyle bir hurşid-i evc-i ilmü'l- ilham idi kim
 Keşf olurdu halka-i feyzinde her bir iştibâh
 Mürşid-i irfan meâb ü fâzl-ı âlî-cenâb
 Vâris-i ilm-i Nebiyy ü ârif-i sırr-ı ilâh
 Düştü bir necm-i şeref cevher gibi Mâhir yere
 Mak'ad-ı sıdk-ı Hudâ'yı etti Seyyid nâz-gâh*

Ahmed Mâhir Efendi'nin, içinden geldiği Nakşî-Hâlidî geleneği itidali esas alan bir tasavvuf anlayışını benimser. Bu anlayışa mensup mutasavvıflar Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (öl. 1240) ve onun bazı sistematik düşüncelerine yönelik eleştirel yaklaşım içinde olmuşlardır.³⁹ Ancak Ahmed Mâhir Efendi *Hikem* şerhinde özellikle İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışını müdafaa eden bir yaklaşım sergilemektedir. Mesela konuyla ilgili şöyle söylemektedir: “Ey mürid, hakikatte var olmayan, karanlık ve yokluk olan ekvanın (âlem) Hakk'ın müşahedesinde sana engel oluşu, ilahî kahrın bir delilidir.” *Hikem-i Atâiyye*'yi şerh ederken İbnü'l-Arabî'den bir alıntı yaparak konuyu açıklamaktadır: “Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî Hazretleri üç tecelliye (ef'al, sıfat, zat) işaretle, ‘Her kim halkı Allah ef'âlinin masdarı görürse fâiz-i necah olur (kurtulur). Sıfâtullahın mazharını görürse arif olur. Sırf yok olduğunu anlarsa vâsıl-ı ilallah olur. (Allah'a kavuşur)’ buyurmuştur.” Daha sonra İbnü'l-Arabî'nin bu sözlerini açıklamakta ve onun vahdet-i vücûd anlayışının bir anlamda müdafaası sayılabilecek görüşlerine yer vermektedir:

Şeyh-i Ekber Hazretlerinin sözlerini anlayamayanlar, şeriat ve dini yeniden diriltten o büyük veliyi ‘Vücûdiyye’ denen sapkın görüşlere katarak ona kâfir diyecek kadar cüret göstermişlerdir. Hâlbuki Vücûdiyye denilen sapkın zümre, Hak Teâlâ'nın âlem parçalarından ayrı bir varlık olmadığını ileri sürerler. Bu sapıtmışlara göre Hakk'ın âlemin parça ve fertlerine göre

³⁹ Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/335; a. mlf., *Nakşibendilik*, haz. A. Cüneyd Köksal (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 111-113.

nispeti, bir bütünün cüzlerine nispeti gibidir. Bunlara göre Allah âlemdir. Allah denilmek için âlemden başka bir şey mevcut değildir. İşte bu görüş, sırf kâfırlık ve dinsizliktir, imandan uzaktır.⁴⁰

Ahmed Mâhir Efendi bu ifadelerinin devamında Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin mezhebinin bu tür küfür ve saçmalıklardan uzak olduğunu, yüce ve pek yüksek bir değere sahip olduğunu, bizzat Şeyh-i Ekber'in Vücûdiyye mezhebinin *Risâle el-Ma'rifet* adlı eserinde ret ve iptal ettiğini ifade etmiştir. Onun bu mezhepten sayılmasının sebebinin ise *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de Cenâb-ı Hakk'a vücûd-ı mutlak demesinden kaynaklandığını ilave etmektedir. İbnü'l-Arabî'nin bu ifadesiyle neyi kastettiğini ise şöyle izah etmektedir:

Çünkü bazıları Vücûd-ı Mutlak'ı genel varlık olarak anlamışlardı. Böylece Vücûd-ı Mutlak'ın dışarda varlığı olmamasından dolayı Hak Teâlâ'nın da hariçte tahakkuk etmesi için ezelen ve ebeden mazharlarının lüzumuyla âlemin kadim olduğunu söylemesi Şeyh Hazretlerini de o bâtil mezhepten saydırtmıştır. Hâlbuki Şeyh Hazretleri bu kitapta âlemin kadim olmadığını sonradan yaratıldığını, Cenâb-ı Hakk'ın kadim olduğunu ve Vücûd-ı Mutlak'tan muradın Hakk'ın bizatihi mevcut olmasından ve illetli olmadığı gibi bir şeyin illeti de olmamasından ibaret olduğunu açıkça belirtip ispat etmiştir. Bununla beraber Hak Teâlâ âlemin yaratıcısı ve faili olduğundan lügat manasınca âlem için illet olması, ıstılah manasınca illet olmaması da ayrıca Hakk'ın iradesini ispattır. Şu hâlde nerede muvahhidlerin sultanı Hazreti Muhyiddin, nerede dinsiz Vücûdiyye mezhebinin bâtil zanları.⁴¹

Sekr (sarhoşluk) hâlimden ziyade sahv (uyanıklık) hâlini tercih eden Nakşibendî tarikatında şatahat hoş karşılanmayan sözlerdir. Ancak Ahmed Mâhir Efendi *Hikem* şerhinde sufilerin şatahat türü sözlerine yer vererek bu husustaki görüşlerini açıklamaktadır. Vecde gelip kendinden geçen sufiler sekr hâlinde şatihyye olarak ifade edilen sözler söylemişlerdir. Nefsinden fâni olarak istiğrak hâlinde söylenen şatihyeler

⁴⁰ Ahmed Mâhir Efendi, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 42; sadeleştirilmiş metin için bk. Kastamonulu Seyyid Hafız Ahmed Mâhir, *Hikem-i Atâiyye Şerhi*, haz. Tahir Galip Serhatlı (İstanbul: Sufî Kitap, 2010), 51.

⁴¹ Ahmed Mâhir Efendi, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 43; sadeleştirilmiş metin için bk. Ahmed Mâhir, *Hikem-i Atâiyye Şerhi*, 51-52.

mecaz diliyle ittihadı, hakikat diliyle ise tevhide işaret eder:⁴² “Masivâ sırf yokluktan ibarettir. Allah’a nisbetle varlığı yoktur. Var olursa tevhide aykırı şirk ve ikilik gerekeceği arif ve muhakkiklerin birleştiği bir gerçektir. Tevhidde ihlas, masivâdan varlığı tamamen kaldırmak ve kelime-i tevhidi ‘lâ mevcûde illallâh’ (Allah’tan başka mevcut yoktur) manasında anlamakla elde edilir.”⁴³ Ahmed Mâhir Efendi’ye göre tevhidde bu mertebeye gelen sufilardan şatahat türü sözler şevk ve coşkunsuluk halinde sadır olabilmektedir: “İşte âlemde Cenâb-ı Hak’tan başka gerçek mevcut olmadığından bu hususta sekr fazlalığı ve zevk, şevk coşkusuyla Bâyezîd-i Bistâmî’nin, (öl. 848) ‘Şanıma tesbih ederim, ne kadar büyüktür’; Mansûr Hallâc’ın (öl. 922) ‘Ene’l-Hak’ sözleri gibi çok sözler vardır.”⁴⁴

Nakşî-Hâlidî tarikat geleneğinden gelen Ahmed Mâhir Efendi’nin tasavvuf anlayışı bu tarikatın dışındaki tasavvufî görüşleri de benimseyen bir genişliğe sahiptir. *Hikem* şerhinde özellikle Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin görüşlerine sıkça atıf yapması bunun göstergesidir. Ayrıca Şâzelî tarikatının önemli eserlerinden olan *Hikem-i Atâiyye*’yi şerh etmesi ve Ebu’l-Hasan Şâzelî’nin sözlerine yer vermesi onun tasavvuf anlayışının Nakşî-Hâlidî geleneğinin dışına çıktığını ortaya koymaktadır.

2. Eserleri ve Üslubu

Ahmed Mâhir Efendi’nin çok sayıda eser ortaya koyan bir şahsiyet olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle Kastamonu yıllarında herhangi bir eser yazdığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu dönemlerde İstanbul’da 73 hutbeden müteşekkil bir *Hutbe Mecmuası*⁴⁵ yayınladığı bilinmektedir. Bu *Hutbe Mecmuası* yakın zamanda Arapçadan Türkçeye çevrilmiş ve geniş bir inceleme ile yayınlanmıştır.⁴⁶ İstanbul’da bulun-

⁴² Süleyman Uludağ, “Şahiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/370-371.

⁴³ Ahmed Mâhir Efendi, *el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem*, 41-42; sadeleştirilmiş metin için bk. Ahmed Mâhir, *Hikem-i Atâiyye Şerhi*, 49.

⁴⁴ Ahmed Mâhir Efendi, *el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem*, 42; sadeleştirilmiş metin için bk. Ahmed Mâhir, *Hikem-i Atâiyye Şerhi*, 50.

⁴⁵ Ahmed Mâhir Efendi, *Hutbe Mecmuası* (İstanbul: Âlem Matbaası, 1316), 32.

⁴⁶ Ahmed Mâhir Efendi, *Nasrullah Camii Hutbeleri*, haz. Hamdi Nalbant (İstanbul: Büyüyenay Yayınları 2022).

duğu dönemlerde bazı gazetelere makaleler yazmış ve dönemin tartışma konularında fikirlerini paylaşmıştır. Bu makalelerde İslâm dininin ahlaki ve sosyal esaslarını ele alan yazılar çoğunluk teşkil etmekle birlikte tasavvufî yazılara da yer vermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: “İlm-i Hikmet; Bekâ-yı Ruh ve Manevi Hayat; Akıl ve Hikmet.” Gazetelerde yer alan makalelerinde dönemin tartışma konularına dair fikirlerini kaleme almıştır. Bu yazılarda İslâm dininin eleştiri ve saldırılara hedef olan birtakım konuları ele almıştır. Mesela İslâmiyet’in medeni olgunlaşmaya mâni olmadığı, aksine medeniyeti emrettiğini; noksan bilgi ve yetersiz araştırmalar neticesinde İslâm’ın medeni gelişme ve ilerlemeye mâni olduğuna dair yanlış fikirlere karşı bu yazıları yazdığını ifade etmektedir. Gazetelerde yer alan bazı makalelerinin başlıkları şunlardır: “İslâmiyet: Vahy-i İlâhi ve Nübüvvet; Mucize-yi İsrâ ve Mirac; Garanik Meselesi; Zeyd Zeyneb Kıssası; Nisada Mesturiyet; Taaddüd-i Zevcat”⁴⁷

Ahmed Mâhir Efendi’nin toplam dört eseri basılmıştır. Bunlar iki ciltlik *el-Muhkem fi şerhi’l-Hikem*, *Mu’cizât-ı Kur’âniyye* Birinci Kısım, *el-Fâtiha fi Tefsîri’l-Fâtiha* ve *Hutbe Mecmuası*’dır. *Mu’cizât-ı Kur’âniyye*’nin ikinci kısmı, *Hâtırat*’ı ve şiirleri basılmamıştır. Müsvedde hâlinde kalmış başka eserleri de vardır. *Hutbe Mecmuası*’nın bir nüshası da Ankara Millî Kütüphanesi’nde mevcuttur. Bununla beraber kendi siyasî dönemine ait günlük ve hatıralarının yazılı olduğu bir defter de bulunmaktadır.⁴⁸ Ahmed Mâhir Efendi’nin günlük tarzında kendi el yazısı ile kaleme aldığı bu *Hâtırat*’ı Latinize edilerek hakkında bir inceleme ile yayınlanmıştır. Şair yönü de olmakla birlikte şiirlerinin bir araya getirildiği bir eseri mevcut değildir.⁴⁹

Hâtırat’ta dönemin siyasî gelişmelerini ve gündelik sosyal hayata dair olayları ele alan Ahmed Mâhir Efendi, kendi aile hayatına dair birtakım konulara da yer vermiştir. Ancak tasavvufî görüşlerini ortaya koyan herhangi bir hususa değinmemiştir. Esasında günlük tarzında yazdığı

⁴⁷ Ahmed Mâhir Efendi, *Mu’cizât-ı Kur’âniyye*, 1/3-4.

⁴⁸ Ahmed Mâhir Efendi’nin *Hâtırat*ı hakkında yaptığımız araştırma neticesinde, *Hâtırat*ın son olarak Abdülkerim Abdulkadiroğlu’nda olduğunu tespit ettik. Abdulkadiroğlu’nun bir öğrencisinde bulunan *Hâtırat*na ulaştık. Kendi el yazısı ile kaleme aldığı *Hâtırat*ı, 45 varaktan oluşmaktadır.

⁴⁹ Abdulkadiroğlu, “Ahmed Mâhir Efendi’nin İstanbul Hayatı”, 83.

Hâturat, o gün cereyan eden olaylara dair notlardan oluşmaktadır. Ahmed Mâhir Efendi'nin tasavvufa dair düşüncelerinin yer almaması bu açıdan normal bir durum olarak değerlendirilebilir.

2.1. *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*

Ahmed Mâhir Efendi'nin tercüme ve şerh ettiği *Hikem-i Atâiyye*, *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem* adıyla iki cilt halinde basılmıştır. Eserin birinci cildinde 159 hikmet, ikinci cildinde ise 162 hikmet tercüme ve izah edilmiştir. Ayrıca her cildin sonunda kapsamlı birer fihrist ilave edilmiştir. *Hikem-i Atâiyye*'de bulunan toplam 321 hikmetin evvela Arapça asılları, ardından bizzat kendi tasarrufu dâhilinde nazmen ve nesir olarak Türkçeye çevirileri verilmiştir. Çeviri tasavvufî, dinî remiz, tabirler ve ağır terkipler bakımından oldukça zengindir.⁵⁰ Ahmet Mâhir Efendi'nin Türkçeye olan hâkimiyeti ve tasavvuf diline vukufiyeti hikmetlerin nazmen tercümesinde müşahede edilmektedir.

Ahmed Mâhir Efendi, hikmetlerde geçen tasavvufî kavram ve ifadeleri izah etmekte, müphem kısımlarını da vuzuha kavuşturmaktadır. Bunu yaparken ilgili ayet ve hadislerle, sufi söz ve şiirleri ile çeşitli menkıbelere de detaylı olarak yer vermektedir. Ahmed Mâhir Efendi, Şâzelî geleneğinden süzülüp ortaya çıkmış böyle bir kitabı, Kur'an ve sünnet temelinde ve geniş tasavvuf kültürü çerçevesinde açıklamaktadır. Açıklanan her hikmetin son kısmında ise netice-i kelâm babından bir başlık yer almakta ve hikmetlerin bir anlamda özeti "kıssadan hisse" şeklinde verilmektedir. Konu ile ilgili divan edebiyatından seçilmiş Türkçe beyitlerin yanı sıra, Arapça ve Farsça beyitlerle izah kısmı sona ermektedir.

Ahmet Mâhir Efendi, özellikle *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem*'i nazmen tercüme ederken ortaya koyduğu üslubu ile dikkatleri çekmektedir. Nazmen yaptığı tercüme bir taraftan eserin zenginleşmesine diğer taraftan ise nazma çekilen hikmetlerin hafızalarda daha kolay yer edinmesine imkân vermiştir. Şiirle nesir arası bir tarzda yazılan *Hikem*'i nazım olarak tercüme etmek nesre göre çok daha çetrefilli ve edebî ka-

⁵⁰ Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi, Balıklıazade", 2/98.

biliyet gerektiren bir iştir. Ahmed Mâhir Efendi belîğ bir üslupla eseri tercüme etmiştir. Zikir ile ilgili ellinci hikmetin nesir olarak tercümesini Ahmed Mâhir Efendi şöyle yapmıştır:

Allah ile huzura ulaşmadın diye zikri terk etme, zikrin peşini bırakma. Çünkü bizzat zikirten gafil olmak, zikir yaparken gafil ve dalgın olmaktan daha beterdir. Olabilir ki Hak Teâlâ seni gafletle yapılan zikirten yakaza ve uyanık haldeki zikre, yakaza halindeki zikirten huzur halindeki zikre, huzur halindeki zikirten mezkûrun dışındaki her şeyden (uzak kalarak) gaybet halindeki zikre yükseltir. Aziz olan Allah (c.c.) için zor değildir.⁵¹ Ellinci hikmetin nazmen tercümesinin metni şöyledir:

*Bulmuyorsan da yine ey dil huzûr
Zikr-i Mevlâ'dan sakın sen olma dûr
Zikr-i Hak'tan gâfil olmak bir zaman
Zikr-i Hak'tan gaflet etmekten yaman
Çün Hudâ gafletle zikrinden sana
İntibâh üzre eder zikr-i atâ
Zikreder iken teyakkuz üzere
Mâsivâyü'z- zikri kalbinden sile
İş bu ihsân-ı İlâhî iş bu hâl
Olmadı Allah için aslâ muhâl⁵²*

el-Muhkem fî şerhi'l-Hikem tasavvufun temel konularını ele alan bir tasavvuf klâsiği olmasının yanı sıra, konuları ağır edebî bir dil ile ele alarak eşsiz bir üslup ortaya koymuştur. Tasavvufî neşveyle kaleme alınan bu eserde, İbn Atâullah İskenderî'nin hikmet ifadeleri önce nesir sonra nazım olarak çevrilmiş, büyük velilerin sözlerinden alıntılarla, ibretli kıssalarla açıklanmıştır. Her hikmet şerhinin sonunda muhtelif şairlerin konuyla ilgili mısra ve beyitlerine yer verilmiştir.

Ahmed Mâhir Efendi'nin tercüme tekniğine örnek olmak üzere altıncı hikmetin mensur çevirisi şöyledir:

Ey talib! Duada ısrarlı olduğun hâlde kabulünün gecikmesi seni umutsuzluğa dü-

⁵¹ Ahmed Mâhir Efendi, *el-Muhkem fî şerhi'l-Hikem*, 100; bk. Ahmed Mâhir, *Hikem-i Atâiyye Şerhi*, 103.

⁵² Ahmed Mâhir Efendi, *el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem*, 100.

şürmesin. Çünkü Cenâb-ı Hak, senin istediğin şeyi, istediğin anda kabul etmeyi vaat etmedi, senin için dilediği şeyi, kendi seçtiği zamanda kabul etmeyi vaat etti.

Bu hikmeti manzum olarak şöyle çevirmiştir:

*Devâm üzre duâ eyler iken dergâh-ı Yezdân'a
Teehhür mücib-i ye's olmasın hiç vakt-i i'tâda
Fakat ber-vefk kâm olmaz kabûlü çünkü zâmindir
Îrâde ettiği yerde murâd ettiği eşyâda⁵³*

Ahmed Mâhir Efendi, bu hikmeti izah ederken Bakara sûresinin 216.⁵⁴ ve Mü'min sûresinin 60.⁵⁵ ayetlerini zikretmektedir. Hz. Peygamber'in hadislerinin yanı sıra Şâzelî tarikatının şeyhlerinden Ebu'l-Hasan Şâzelî'nin, Ebu'l-Abbas Mürsî'nin ve sufilerin sözlerine yer vermektedir. Ahmed Mâhir Efendi, her hikmetin şerhinin sonunda bir beyitle konuyu adeta özetlemektedir. Örneğin dua ile ilgili bu hikmetin şerhini şu Arapça şiir ile sonlandırmaktadır:

*Duaların etkisi mükemmeldir,
Ancak bunu dalâlette olanlar kabul etmez⁵⁶*

2.2. *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*

Ahmed Mâhir Efendi'nin iki ciltten müteşekkil bu eserinin birinci cildi, 1908-1909 yılları arasında gazetelerde yayınlanmış makalelerinden meydana gelmiş olup basılmıştır. Ancak eserin henüz basılmayan ikinci cildi, müellif hattıyla 278 sayfadan oluşmaktadır.⁵⁷ Eserin birinci cildinde hürriyet, meşveret, uhuvvet, adalet gibi meşrutiyet mefhumları ile ulûm ve maarif, ittihad, hükümet, ihzar-ı kuvvet, nezâfet ve taharet gibi konulara dair fikirlerini ayet ve hadisler eşliğinde anlatmak için

⁵³ Hak Teâlâ'ya duada devam ederken kabulünün gecikmesi, umudunu kırmasın. Çünkü kendi dilediği şeyde, dilediği şeyi vermeyi üzerine almıştır.

⁵⁴ "Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kıldı. Hakkımızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz." Kuran Yolu Meali, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

⁵⁵ "Rabbimiz şöyle dedi: "Bana dua edin, duanızı cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir halde cehenneme gireceklerdir." Ahmed Mâhir Efendi, *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem*, 27; Türkçe çeviriler için bk. Ahmed Mâhir, *Hikem-i Atâiyye Şerhi*, 26-29.

⁵⁶ Ahmed Mahir, *Hikem-i Atâiyye Şerhi*, 29.

⁵⁷ Ahmed Mâhir, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*.

1908 ve 1909 yılında kaleme aldığı, bir kısmı basılmış 20 yazısını ise *Mu'cizât-ı Kur'âniyye* kitabında toplamıştır.

Mu'cizât-ı Kur'âniyye'nin 1. cildi, 1910 yılında İstanbul'da Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık tesislerinde basılmıştır. Ahmed Mâhir Efendi o dönemde Kastamonu mebusudur. İslâm'ın yanlış anlaşılması ve Hz. Muhammed'in örnek kişiliği ve idareciliği üzerinde durmuştur. Bu kitapta yirmi sekiz başlık altında güncel İslâmî meseleleri ele almış ve ayetlerle açıklamıştır.⁵⁸

Meşrutiyeti meşru gören Ahmed Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*'nin mukaddimesinde bu eseri, İslâm'ın gelişmeye, ilerlemeye karşı olduğu şeklindeki yanlış anlayışları ortadan kaldırmak ve medeniyeti emrettiğini ispatlamak için kaleme aldığını ifade etmektedir.

Ahmed Mâhir Efendi'nin *Mu'cizât-ı Kur'âniyye* isimli eserinin ikinci cildi henüz basılmamıştır. Ahmed Mâhir Efendi'nin el yazısıyla kaleme aldığı eser, 278 varaktan oluşmaktadır. Sadık Erdağ'ın özel kütüphanesinde ulaştığımız eserin ilk sayfasında eser hakkında bilgiler verilmekte ve devamında Kur'an-ı Kerim'in üstünlüğü ile ilgili şu beyitler yer almaktadır:

*Nesh ve tebdili kabul eylemeyen bir düstur
Var ise işte o, kanun-ı Hûdâ Kur'an'dır
Onu bir asr ile müllete mahsus sanma
Hâkim-i mahkeme-yi her dû serâ Kur'an'dır.*⁵⁹

Mu'cizât-ı Kur'âniyye'de yer alan konulara baktığımızda dönemin yazar ve mütefekkirleri arasında konuşulan ve tartışılan meseleler olduğu görülmektedir. Mesela “İttihad-ı ve İhtilaf-ı Ümmet”, “Sebeb-i Necat ve Selamet” gibi yazılar Müslümanların içinde bulunduğu gerilemeden çıkışın yollarını arayan ve o dönem çokça yazılan ve konuşulan konulardan bazılarıdır. Yine o, İslâmiyet'i hedef alan birtakım görüşlere ve sorulara cevap niteliğinde konuları da ele almıştır: “Zeyd Zeyneb Kıssası”, “Garanik Meselesi”; “Nisada Mesturiyet”, “Taaddüd-i Zevcat”. Bu eserde Ahmed Mâhir Efendi, tasavvufi yazılara da yer ver-

⁵⁸ Abdulkadiroğlu, “Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı”, 84.

⁵⁹ Ahmed Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 2. Cilt, kapak sayfası. (Matbu olmayan bu eseri Sadık Erdağ'ın özel kütüphanesinde, kendisinin refakatinde inceledik.)

miştir. “Beka-yı Ruh ve Manevi Hayat”; “İlm-i Hikmet”; “Akıl ve Hikmet” başlıklı yazılarında tasavvufî görüşlerini serdetmiştir.

2.3. *el-Fâtiha fî Tefsîri'l-Fâtiha*

Ahmed Mâhir Efendi'nin tefsir notlarından oluşan 69 sayfalık eser, 1912 yılında İstanbul'daki Hukuk Matbaasında basılmıştır.⁶⁰

Ahmed Mâhir Efendi, o tarihlerde Dârülfünûn-i Osmânî ve Medresetü'l-Vâizîn'de tefsir ve ilm-i kelâm muallimi olup siyâsî hayatı geride kalmıştır. *Hatırât*'ından anlaşıldığı kadarıyla yazar, 1329 senesi Mart ayı içinde Dârülfünûn-i Osmanî tefsir muallimliğine tayin olunmuştur. Medresenin birinci sınıf talebelerine okuttuğu ders notları bu şekilde küçük bir kitap hâline getirilmiştir.

Eserin giriş kısmında Kur'an-ı Kerim ve tefsir ilmi hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in nüzülü, yazılması, toplanması, düzenlenmesi ve nasih-mensuh ayetler hakkında özet sayılabilecek izahatlar yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim ile ilgili bu temel bilgilerden sonra müellif, Fâtiha Sûresi'nin her bir kelimesini ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Ahmed Mâhir Efendi Fâtiha Sûresi tefsirinde ayetleri önce ayetlerle tefsir etmekte sonra konuyla ilgili hadislerle yer vermektedir. Taberî (öl. 923), Vâkidî (öl. 823) Râzî (öl.1210), Zemahşerî (öl. 1144) gibi tefsir kaynaklarına atıfta bulunmaktadır. Bu kaynakların yanı sıra tasavvufî yorumlarda da bulunmaktadır. Ahmed Mâhir Efendi tefsirinde Kâdî Beyzâvî'nin (öl. 1286) *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*'inin tefsirinden önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Ona göre ayetlerin zahirî manalarının yanı sıra bâtını manaları da vardır. Zahir ve bâtın anlamları birlikte değerlendirmekle ancak insan kemale ulaşır.⁶¹

2.4. *Hutbe Mecmuası*

Türkçe bir mukaddimeden sonra yetmiş üç Arapça hutbeden oluşan

⁶⁰ Ahmed Mâhir Efendi, *el-Fâtiha fî Tefsîri'l-Fâtiha* (İstanbul: Hukuk Matbaası, 1331).

⁶¹ Faruk Görgülü, “Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonulu Ahmet Mâhir Efendi ve ‘el-Fâtiha fî Tefsîri'l-Fâtiha’ İsimli Eseri”, 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, ed. Muhammet Özcan (Elazığ: Asos Yayınevi 2021), 508-509.

eserin bir yazma nüshası Millî Kütüphanede'dir. Ahmed Mâhir Efendi, bu eserinde Nasrullah Camii hatibi olduğu dönemde irad ettiği hutbelere yer vermiştir. O, *Hutbe Mecmuası*'nın mukaddimesinde bu hususu şöyle ifade etmektedir:

İşte bu fakire de, o tarîk-i hitâbete sâlik ve gıptabahş-ı selâtîn ve mefharât nüma-i halka-i Resul-i Rabbilâlemîn olan zill-i sübhân-i şehri-i yâr-i el-Gazi Sultan Abdulhamid Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretlerinin asr-ı zamanında Kastamonu şehrinin câmi-i kebîri olan Nasrullah Kadı Mâbed-i Şerifinin hitâbet berat-ı zîşânına mâlik olduğum için bazı kerre bedaha bazı kerre bi't-tasavvur okumuş olduğum ziyâdan muhafaza arzusuyla tebyîz ederek o asr-ı bedâiye bir ilave-i naçiz olmak üzere; elzâr-ı âmmeye va'z ve bu vesile ile hütebâ-i kiramdan isticlâb-ı zikr-i hayr ümidiyle düştüm (yola koyuldum).⁶²

Ahmed Mâhir Efendi'nin hutbelerinde tasavvufî neşve hemen görülmektedir. Muharrem ayı için yazdığı ilk hutbede zikir, şükür, marifet nuru, riyazet, takva gibi tasavvufî kavramlarla konuyu izah etmektedir: “Siz de kalplerinizi zikirle ve şükürle yenileyin, marifet nuru, riyazet ve oruçla düzeltin, dışınızı şeriat ahkâmıyla içinizi iyi işlerle, takva ve kıyam ile zinetlendirin.” Kalbin yenilenmesi ve düzeltilmesiyle bâtına, şeriat ahkâmına uymakla da zahire vurgu yaparak tasavvufun zahir ve bâtın dengesine işaret etmiştir.⁶³

Ahmed Mâhir Efendi *Hutbe Mecmuası*'nda, hutbeler kısa olmasına rağmen tasavvufî kavramları sıklıkla kullanmıştır. Hz. Peygamber'den, peygamberlerin seyyidi ve sufilerin dayanağı olarak bahsetmekte ve ilk yaratılan şeyin Nûr-i Muhammedî olduğunu ifade ederek konuyla ilgili hadis-i şeriflere yer vermektedir.⁶⁴ Oruç bahsinde, dünya sevgisinden oruç tutmak ve göklerin müşahedesiyle iftar etmek tabirlerini kullanmaktadır.⁶⁵ Bazı hutbelerine “Hamd ariflerin gönlünü tecelli, müşahede ve irfan bahçeleri kılan ve orada muhabbet, marifet, yakîn ve iman meyveleri bitiren Allah içindir... Evliyasını hakikat merhaleleri

⁶² Ahmed Mâhir Efendi, *Hutbe Mecmuası*, 2-3.

⁶³ Ahmed Mâhir Efendi, *Nasrullah Camii Hutbeleri*, 95.

⁶⁴ Ahmed Mâhir Efendi, *Nasrullah Camii Hutbeleri*, 102-104.

⁶⁵ Ahmed Mâhir Efendi, *Nasrullah Camii Hutbeleri*, 96.

ve Furkan'ın sırlarında hâlden hâle geçiren (Allah'a) şehadet ederiz..."⁶⁶ gibi ifadelerle başlaması tasavvufî neşvenin onun hitabına nasıl nakşedildiğini ortaya koymaktadır. Tövbe, tevekkül, sabır, istiğfar, riya, kibir, zühd, tul-i emel, dua, sadaka, takva, şükür, zikir, teslimiyet, tevazu, kalp tasfiyesi, nefse ve hevaya muhalefet, tefekkür gibi temel tasavvufî konular hutbelerinde yer almaktadır.

2.5. *Hâtırat*

Hâtırat, İstanbul'da bulunduğu 1903-1923 tarihleri arasında tuttuğu günlüklerden oluşmaktadır. Günlüğünde, ilgili dönemde meydana gelen önemli siyasî olaylar ve günlük hadiseler yanında padişahlarla olan anıları yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin siyasî ve ekonomik olarak çöküşe geçtiği, Balkan, Birinci Dünya ve Çanakkale Savaşları'nın yaşandığı bu çalkantılı dönemde Ahmed Mâhir Efendi, payitahtın merkezinde önemli sayılabilecek bir konumdadır. Osmanlı Devleti bir taraftan dıştan gelen saldırılar ve işgallerle mücadele ederken, diğer taraftan devleti çöküşün eşiğinden kurtaracağını düşündüğü ıslahatları uygulamaya koymaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Ahmed Mâhir Efendi *Hâtırat*'ında, gerek içte gerekse dışta meydana gelen siyasî mevzulara genişçe yer vermektedir.⁶⁷

Hâtırat'ın muhteiyatına baktığımızda daha ziyade siyasi gelişmelerin ele alındığını görmekteyiz. Zaman zaman özel ve ailevi hususlarda notlara yer verse de ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin içinden geçtiği, tarihinin en sıkıntılı ve çalkantılı döneminin önemli olaylarını kendi zaviyesinden ele almıştır.

Hâtırat'ta yer alan ifadelerden Ahmed Mâhir Efendi'nin Sultan Mehmet V. Reşat'a oldukça yakın olduğunu anlıyoruz. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamit'i tahttan indirerek yerine tahta çıkmasını destekledikleri Sultan Reşat dönemine *Hâtırat*'ta ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir. *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem* adlı eseri II. Abdülhamit'in isteği üzerine basılmış olsa da sonraki süreçte siyasi olarak ondan ayrı

⁶⁶ Ahmed Mâhir Efendi, *Nasrullah Camii Hutbeleri*, 110.

⁶⁷ Bk. Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları*.

düştüğünü söylemek mümkündür. İttihatçılara yakın bir siyasî çizgide olan Ahmed Mâhir Efendi, Sultan Reşat tarafından sık sık saraya davet edilmekte, siyasî ve dinî konularda istişarelerin yapıldığı Divan-ı Hass'ta görüşlerini serdetmektedir. Bu toplantılarda konuşulanlar hakkında ayrıntılı malumat vermemekle birlikte ifadelerinden anladığımız kadarıyla görüşlerine ehemmiyet verilmektedir. Zira hizmetlerinden ötürü padişah tarafından şahsına iltifatlar yapıldığını ve çeşitli hediyeler verildiğini ifade etmektedir. Saraydaki huzur derslerinde bulunmuş, ilmî meclislerde görüşlerine başvurulmuştur. Gerek saray içinde gerekse dışında çeşitli vesilelerle padişaha imamet yaptığı, cuma, kandil ve bayramlarda yapılan merasimlere davet edildiği *Hâtırat*'ta sıkça geçmektedir.

Hâtırat'ta günlük hayatın rutini sayılabilecek olayların yanı sıra döneme damga vuran mühim siyasî ve askerî hadiseler de yer verilmiştir. Mesela II. Meşrutiyet'in ilanı, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, İttihatçıların idareyi ele alması, 31 Mart Vakası, kurulan ve devrilen hükümetler, II. Abdülhamit'in sürgünde bulunduğu Selanik'ten getirilerek Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirilmesi, Trablusgarp Savaşı, I. ve II. Balkan Savaşları, Çanakkale Savaşları, I. Dünya Savaşı ve sonuçları, Kûtül-Amâre zaferi, Anadolu'nun işgali, İstanbul'un işgali, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Kuva-yı Milliye Hareketi gibi hadiseler *Hâtırat*'ta geçen başlıca konulardır.

Sonuç

Ahmed Mâhir Efendi, ilmî, tasavvufî ve siyasî kişiliği ile temayüz etmiş son dönem Osmanlı mütefekkirlerinden biridir. O aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin çöküşe geçtiği yıllar ile yeni kurulan devletin ilk yıllarında önemli görevler ifa etmiş bir devlet adamıdır. Şer'î ilimlere olan vukufiyetinin yanı sıra tasavvufî alanda da eser verecek yetkinliğe sahip olmasıyla dikkat çekmektedir.

Ahmed Mâhir Efendi, bir taraftan devlet hizmetinde önemli görevler ifa ederken diğer taraftan hem müderris olarak talebeler yetiştirmiş hem de ilmî eserler kaleme almıştır. Siyasetle de yakından ilgilenmiş ve

ülkenin içinden geçtiği zor dönemlerde Meclis-i Mubûsân'da ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekilliği yapmıştır.

Ahmed Mâhir Efendi Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye koluna mensup bir tasavvufî geleneğe yetişmiştir. Bu gelenek şer'î ilimlere önem veren bir anlayışa sahiptir. Ahmed Mâhir Efendi de hem İslâmî ilimleri hem de tasavvufî eğitimini bir arada tamamlamıştır. Ahmed Mâhir Efendi, İbn Atâullah İskenderî'nin tasavvuf klasikleri arasında yer alan *Hikem* adlı eserine Türkçedeki en kapsamlı şerhi yazmıştır. Ahmed Mâhir Efendi'nin *Hikem* şerhinde onun tasavvuf anlayışının izlerini görmek mümkündür. Zira tasavvufun hemen hemen bütün konularına dair hikmetlerin yer aldığı bu eserin şerhinde Ahmed Mâhir Efendi, ilgili konulardaki görüşlerini de serdetmiştir. Aynı zamanda onun, *Hikem* şerhinde büyük sufilerin görüşlerine yer vermesi tasavvufun klasik kaynaklarına dair bilgisinin de göstergesidir. O, Kur'an ve sünnet temelinde dayanan tasavvuf anlayışını şerhinde ortaya koymuştur. En tartışmalı meselelere dahi itidalle yaklaşmasını ve konuyu ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler temelinde açıklamaya çalışmasını, içinden geldiği Nakşî-Hâlidî geleneğinin tasavvuf anlayışını benimsemesinin göstergesi olarak okuyabiliriz.

Onun tasavvuf anlayışının farklı anlayışları kucaklayan bir çizgi-de olduğunu söylemek de mümkündür. Bu hususu *Hikem*'in şerhinde görmekteyiz. O, Şâzelî geleneğinden gelen bu eseri şerh ederken farklı tasavvufî görüşlerden ve şahsiyetlerden istifade etmiştir. Nitekim şerhinde Ebu'l-Hasan Şâzelî, Ebû Abbas Mürsî'nin yanı sıra, Kuşeyrî, Ebû Tâlib Mekkî, Bâyezîd-i Bistâmî ve İbnü'l-Arabî gibi mutasavvıfların görüşlerine de yer vermiştir.

Ahmed Mâhir Efendi, ilmî ve tasavvufî şahsiyetinin yanı sıra siyasetle de yakından alakadar olmuştur. Ülkenin içte ve dışta pek çok sorunla yüz yüze geldiği sıkıntılı dönemde milletvekili olarak siyasi süreçlerin içinde yer almış ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmiştir.

Son dönem Osmanlı mütefekkirleri arasında önemli bir yere sahip olan Ahmed Mâhir Efendi, çok yönlü bir âlim portresi ortaya koymaktadır. O, gerek devlet hizmetinde ifa ettiği vazifeler gerek siyasî hayatı

gerekse ilmî çalışmaları ile temayüz etmiş bir âlim, mutasavvıf, devlet ve siyaset adamıdır.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. “Ahmed Mâhir Efendi, Ballıkzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/98. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. “Ahmed Mâhir Efendi’nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El Yazısı Hâtıratı Üzerine Notlar”. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu (Ekim 1988)*. 71-82. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989.
- Abul, Lamia Levent. *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları Ahmed Mâhir Efendi Hâtıratı*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.
- Abul, Lamia Levent. *Ahmed Mâhir Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Sage Yayınları, 2018.
- Algar, Hamid. “Nakşibendiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/335. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Algar, Hamid. *Nakşibendilik*. haz. A. Cüneyd Köksal. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Ahmed Mâhir Efendi, Kastamonulu Seyyid Hafız. *el- Fâtiha fî-Tefsîri’l- Fâtiha*. İstanbul: Hukuk Matbaası, 1331.
- Ahmed Mâhir Efendi, Kastamonulu Seyyid Hafız. *Hutbe Mecmuası*. İstanbul: Âlem Matbaası, 1316.
- Ahmed Mâhir Efendi, Kastamonulu Seyyid Hafız. *Mu’cizât-ı Kur’âniyye*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1328.
- Ahmed Mâhir Efendi, Kastamonulu Seyyid Hafız. *Nasrullah Camii Hutbeleri*. haz. Hamdi Nalbant. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2022.
- Ahmed Mâhir Efendi, Kastamonulu Seyyid Hafız. *Hikem-i Atâiyye Şerhi*. haz. Tahir Galip Serhatlı. İstanbul: Sufî Kitap, 2010.
- Birinci, Ali. “Ahmet Mâhir Efendi”. *Üsküdar’a Kadar Kastamonu*. ed. Lütfü Seymen, 271-285. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Çifci, Fazıl. *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Demircioğlu, M. Ziyaeddin. *Kastamonu’da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1968.

- Ergin, Osman. *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*. İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1937.
- Görgülü, Faruk. "Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonulu Ahmet Mâhir Efendi ve "El-Fâtiha Fî Tefsiri'l-Fâtiha" İsimli Eseri". *3. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. ed. Muhammet Özcan. 500-520. Elazığ: Asos Yayınevi, 2021.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Devir Türk Şairleri*. İstanbul: MEB Basımevi, 1969.
- İskenderî, İbn Atâullah. *Tasavvufî Hikmetler-Hikem-i Atâiyye*. haz. Mustafa Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Kara, İsmail. *İslamcıların Siyasi Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Kuran Yolu Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Levent, Lamia. "Ahmed Mâhir Efendi'nin Ubudiyet-İbadet Konusuna Metafizik Yaklaşımları". *Diyanet İlmî Dergi* 48/2 (Nisan 2012), 125-134.
- Memiş, Abdurrahman. *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik*. İstanbul: Kitapevi, 2000.
- Ozanoğlu, İhsan. *Kastamonu Kütüğü*. İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1952.
- Önemli, Tahsin. *El-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem Kitabında Geçen Dînî, Tasavvufî, Harsî İstılâh Tâbirler Konusunda Bir Lügat Denemesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Uludağ, Süleyman. "Şathiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/370-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.